

Illusie van de beweging

Frank Letterie: 'Het gevecht' (1971), Kerkelandenlaan, Hilversum

JOS DE LEY

Ik weet óók niet hoe ze aan de titel 'Het gevecht' zijn gekomen, zegt beeldhouwer Frank Letterie (1931), gezeten in zijn Vordense atelier. Maar het bronzen beeld dat ik in 1969 opdracht van de gemeente Hilversum voor de Kerkelanden heb gemaakt heet eigenlijk 'Overval'. De verwarring kan zijn ontstaan doordat zijn beeld 'De Vogelvechter', dat was bestemd voor de gemeente Den Haag, uit hetzelfde jaar stamt. Ik maakte in die periode veel schetsen van beelden met ruiters in galop. Mens en dier in beweging, als uiting van vitaliteit. Dit zijn twee mannen die een ruiter overvallen. Een bespringt hem van de achterzijde, de ander hangt half onder het paard.

Prix de Rome

Hij had in 1969 de Prix de Rome ontvangen, vertelt de beeldhouwer, en de opdrachten stroomden binnen. Zo ook die van Gerlof Zijlstra, hoofd afdeling Culturele Zaken van de gemeente Hilversum. Het was een vrije opdracht, herinnert Letterie zich. Bij het eerste ontwerp had de overvaller aan de voorzijde één been op de grond, waardoor het beeld drie steunpunten had. Ik heb dat later veranderd. Het beeld in zijn definitieve vorm heeft slechts twee steunpunten, namelijk de achterste benen van het

Frank Letterie is nog steeds actief als beeldend kunstenaar. (foto: JDL)

Frank Letterie in zijn atelier.
(foto JdL)

paard. Het is de kunst, legt hij uit, om zoveel mogelijk de illusie van de beweging te scheppen.

Maar hoe breng je zo'n ingewikkelde constructie, drie mannen in een heftige commotie op een steigerend paard, in evenwicht? Waarschijnlijk heeft gieter Joosten uit Soest de achterbenen van het paard versterkt. Mogelijk heeft hij het verankerd door een roestvrijstalen buis, die vanuit de benen doorloopt in de sokkel. Zo'n beeld is hol, dus je kunt er wel wat mee doen ter versteviging. Na 38 jaar kan de in Den Haag geboren beeldhouwer zich niet meer precies voor de geest halen welk procedé destijds is gevolgd. Wel weet hij nog dat hij na plaatsing van het beeld in 1971 samen met Zijlstra is gaan kijken hoe het erbij stond. Het kunstwerk (ca. 1,20 meter breed en 1 meter hoog) stond in al zijn glorie op het grasveldje van de torenflat aan de Kerkelandenlaan. Ik was tevreden, weet Letterie zeker, alleen niet zo over de gemetselde bakstenen sokkel. Dat heb ik toen wel gezegd, maar ik vond het vervelend om te doen. Ik besefte ook wel dat gemeenten vaak een beperkt budget hebben. Hij prijst zich gelukkig dat die detonerende sokkel inmiddels is vervangen door een natuurstenen exemplaar. Een naambordje hoeft er niet bij. Dat vindt Letterie alleen maar ontsierend. Welnee. Mijn naam staat toch in de voet? Dat is ruim voldoende zo.

Welk bedrag hij ervoor heeft ontvangen, is hem ontschoten. Het kan best een redelijk bedrag geweest zijn, zegt hij. Tussen zo'n eerste ontwerp-opdracht en de uitvoering zit meestal een paar jaar, waarin je er toch met tussenpozen steeds aan werkt. De diverse stadia van het ontwerpen, de kosten van het materiaal en de gieterij, alles komt erbij. Bij navraag blijkt dat Letterie in november 1966 de eerste ontwerp-opdracht kreeg van de gemeente Hilversum. In mei 1968 volgde de definitieve opdracht voor het beeld, dat uiteindelijk op 18 november 1971 werd geplaatst. Het honorarium bedroeg 17.500 gulden.

'Het gevecht' uit 1971 van Frank Letterie, aan de Kerke-landenlaan/Kapittelweg. (foto: Jan de Jong)

Koninklijke Academie

Frank Letterie volgde een opleiding aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag (waar hij later zelf les gaf) en de Rijksacademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam. Hij heeft vele prijzen ontvangen, nooit gebrek gehad aan opdrachten en is nog steeds actief. Behalve beelden maakt hij met grote regelmaat bronzen legpenningen in opdracht van gemeenten en universiteiten. Recent werk is ook het borstbeeld 'Geloof in de brouwerij' van de Amsterdamse bierbrouwer en weldoener Willem Hovy, in opdracht van de Vrije Universiteit.

Zijn werken in brons (en soms in steen) staan bij scholen, bedrijven en overheidsgebouwen. Legpenningen van zijn hand bevinden zich in de collecties van het British Museum (Londen) en het Muzeum Sztuki Medalierskiej in Wroclaw (Polen). Letterie vervaardigde onder meer plastieken voor het gebouw van de Tweede Kamer in Den Haag en voor het Financieel Rekencentrum in Arnhem. In de buurt van Hilversum is ook werk van hem te vinden, zoals 'Mallejan' (1994/81) in Huizen, 'Boerenverleden' (2002) in Bunschoten, 'Spelende jonge paarden' (1978) in Amersfoort en 'Moeder en kind' (1998) in Bilthoven.

Ik stam uit een oud geslacht van Haagse beeldhouwers, verklaart Letterie zijn nimmer af latende scheppingsdrang. Dat heb ik door toeval ontdekt, op de Rijksacademie tijdens de lessen heraldiek. De Letteries behoorden tot het Haagse beeldhouwersgilde in de achttiende eeuw. Het waren ambachtlieden die bijvoorbeeld paleizen en woningen verfraaiden. Een van hen heeft in opdracht van architect Daniel Marot aan de Portugese synagoge in Den Haag gewerkt. Ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van de beeldhouwer werd in Museum Kempenland in Eindhoven een overzichtstentoonstelling gehouden. Peter Thoben stelde de catalogus samen: Frank Letterie, Het leven in brons (2003).

Oorlog zonder vader

Letterie woonde van 1935 tot 1952 in Hilversum, waar zijn vader na vele omzwervingen terecht kwam als vertegenwoordiger van spaarsystemen. Hij bezocht er de lagere school (School 17, nu Lorentzschool) en de Gemeentelijke HBS aan de Schuttersweg. Vader Martinus Letterie werd in het begin van de Tweede Wereldoorlog wegens vermeende communistische sympathieën opgepakt door de Duitsers en keerde nooit weerom. Over de oorlogsjaren van de jonge Frank Letterie in Hilversum schreef diens dochter Martine het aangrijpende jeugdboek *Oorlog zonder vader* (2008). Hieronder volgen enkele fragmenten uit dit boek.

'Letterie opschieten.' Een mannenstem van beneden. En nog een. Er staan twee mannen onderaan de trap! In één klap is hij klaarwakker. Hij wil opspringen, maar zijn vader houdt hem tegen. Honderd vragen schieten tegelijk door Franks hoofd, maar niet één lijkt de goede. 'Wat...?' Meer krijgt hij niet over zijn lippen. 'Geef me een kus, lieverd', zegt zijn vader. Hij trekt Frank tegen zich aan en legt zijn wang tegen de zijne. Hij prikt en ruikt nog naar slaap. 'Ik moet gaan. Ik ben vast snel weer thuis. Dit moet een misverstand zijn.'

Ineens staat Kees naast hem. Zijn vriend. Met een heel troepje kinderen uit de buurt. Ze hebben mutsen op, en rode wangen. 'Wat is er?', vraagt Kees. 'Mijn vader is dood.' De tranen blijven maar lopen. Het is stil. De kinderen kijken hem verlegen aan. 'Zullen we sleeën?', zegt een klein meisje. 'Ga jij maar zitten. Wij zullen je trekken.' Frank gaat op de slee zitten. Twee kinderen trekken en de rest van de groep loopt naast hem, als een stille wacht. Om de beurt trekken de kinderen hem door de straten, tussen de muren van sneeuw. Niet één keer laten de kinderen Frank zelf iemand trekken.

Hout halen – nu er geen kolen meer zijn wordt het een dagtaak. De kinderwagen mee, om zoveel mogelijk mee te kunnen nemen. Frank loopt de Jan van der Heydenstraat af, langs de gasfabriek. Om het hele terrein is een muur. Er klimmen mensen overheen, donkere jassen die afsteken tegen de lichtgrijze hemel. Een man geeft een vrouw een voetje. Het is linke soep, want er zitten glasscherven bovenop de muur, maar met stevige handschoenen kan het lukken. Hij heeft het vorig weekend zelf ook gedaan. (...) Nu komt hij langs de tapijtfabrieken. Hij duwt de kinderwagen de straat op, verkeer is er toch niet meer. Op zo groot mogelijke afstand van de fabriek loopt hij er langs. Bij de ingang staan soldaten in Duitse uniformen te roken. Het zijn Georgiërs. De fabriek is door hen gevorderd. Angstaanjagend zijn de kaalgeschoren hoofden, de koele ogen onder de donkere wenkbrauwen. Hun rauwe stemmen schallen over de straat. Sneller lopen, zo gauw mogelijk hier voorbij. Niet omkijken, geen aandacht trekken.

Voor meer informatie zie: www.frankletterie.nl en www.martineletterie.nl